

Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010 – С. 225–228;

6. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Устенко Наталія Володимирівна – методист навчально-методичного відділу КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: фразеологія української мови, лінгвістика тексту.

БІБЛІОНІМИ МЕМУАРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ПРАЦІ В. ВИННИЧЕНКА «ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ»

Валентина ШЕВЦОВА (Луганськ)

У статті проаналізовано вербальні бібліоніми, ужиті в мемуарно-публіцистичній праці В.Винниченка «Відродження нації». Зроблено спробу встановити синсематичну матеріальну однорідність бібліоніма з номінованим об'єктом. З'ясувати мовне багатство, використане автором з метою зробити бібліонім лаконічним та емоційно наснаженим. Установлено, що образність охоплює значну частину аналізованих бібліонімів.

Ключові слова: бібліонім, вербальні бібліоніми, метафора, оксиморон, каламбур, гра слів.

In this article the verbal biblionyms, which are used in memoir and publicity work by V. Vynnychenko named «Renaissance of the nation» are analyzed. The author made an attempt to reveal sinsematic and material homogeneity of biblionym with nominative object. To clarify linguistic richness used by author with a goal to make biblionym laconic and emotionally saturated. It's clarified, that imagery covers the major part of analyzed biblionyms.

Key words: biblionim, verbal biblionimy, metaphor, oxymoron, pun, play on words.

Бібліоніми посідають особливе місце в тканині мемуарно-публіцистичної праці. Вони підпорядковуються загальним законам власних назв, виражають основний задум, тему, ідею, “концепт творця” [4, с. 5], створюють експресію, виокремлюють текст з ряду інших, зумовлюють місце праці в писемній спадщині автора, репрезентують імена автора в культурно-історичному світі [7, с. 30].

Бібліоніми є першим знаком тексту [8, с. 63], каталізатором всіх текстів, однією із категорій власних назв. Статус бібліоніма як власного імені обґрунтовано вченим Ю. Карпенком [6, с. 34–39]. Оскільки бібліонім, на думку вчених, – це продукт творчої свідомості [6, с. 39], то він характеризується логічною впорядкованістю і матеріальною спорідненістю з об'єктом, який номінує і рамками змісту якого обмежується.

Актуальність подібного аналізу зумовлена важливістю дослідження мемуарно-публіцистичного жанру в плані виявлення ідеостилу письменника.

Об'єктом дослідження послугувала праця “Відродження нації”, написана В. Винниченком у 1919 році, у якій письменник розробив

філософсько-етичну концепцію конкордизму (аналог конвергенції політичних та економічних систем...) [14, с. 241].

Предметом обрано біблійними праці “Відродження нації”.

Маємо на меті розглянути таку ознаку біблійного, як матеріальну однорідність із позначеним об'єктом, що сприятиме й встановленню матеріальної однорідності з номінованим об'єктом, як це явище задумувалося автором. Саме тому пояснюється аналіз біблійного на тлі номінованого тексту.

Досягнення мети передбачає розв'язати завдання: виокремити біблійними; установити синсемантично матеріальну однорідність із номінованим об'єктом; з'ясувати мовне багатство, яке використовує автор для експресивної наснаженості біблійного, його лаконічності.

Зауважимо, що для дослідження нами залучено вербальні біблійні. Аналізуючи їх, ми враховували дослідження цієї ономастичної категорії (але у художніх творах) таких учених, як І. Андріанова, Л. Бойко, Ю. Карпенко, Н. Кожина, Т. Крупеньова, В. Кухаренко та ін.

Вербальний біблійний у тексті розміщується перед текстом, як і належить цій категорії власних назв. Він може повторюватися у вигляді апелятивів у тій же або в іншій формі в будь-якій структурній частині тексту або абзаці: у вступній: “Нація хоче жити у війську”: “Нації, які хотіли жити і в армії, на фронті, в тилу, скрізь. Через те, не вважаючи на всякі перепони, перешкоди, національні організації виникали в армії, росли, єдналися і охоплювали все ширше й мирне коло національних елементів” [1, с. 130–131]; в основній: “Промови в кабінеті й ляпаса на кухні” [1, с. 97]: “В кабінеті до сліз, до щирого, нефальшивого гніву суперечки й промови про рівність усіх людей, а в кухні так само щиро ляпаса по лицю кухарці за пересмажену курку, “тикання” звощиків, кельнерів” [1, с. 99]; у висновковій: “Хреста на могилі нації: “Не було, немає й бути не може”: “Здавалось, зроблено було все чисто: закопано, засипано, землю на могилі виглажено й пісочком присипано.

“Ніякої української мови не було, немає й бути не може” – сказав в 80-х роках минулого століття один з видатних російських могильщиків України, притоптуючи ногами землю на могилі”. І, дісно, за тих часів не могло з'явитись у літературі ні одного слова на українській мові” [1, с. 35].

Біблійний у вигляді апелятивів утворюється як цілісною структурою, так і окремими словами, наприклад, цілісна структура: “Природа руського демократа”: “Природа російського демократа не могла прийти до гармонії цих протилежних сил у собі” [1, с. 66]; окремими словами навіть у різних абзацах або і структурних частинах: Так, наприклад, в основній частині вживається слово “тривога” (“Але трохи незрозуміло те, що запальним виразником тої тривоги виступила руська демократія, що голова ради робітничих депутатів, “соціаліст” К. Незлобін загрозив розгоном Конгресу солдатськими штиками” [1, с. 89] і у висновковій частині —

словосполучення “старший брат” завжди мав для нас у кишені кулака” – [1, с. 90]. У цілому ж заголовком є “Тривога старшого брата”.

Бібліонім, що вживається в окремих частинах тексту або в структурних частинах, може бути реконструйований і нереконструйований. Наприклад: нереконструйований “Всеукраїнський військовий з'їзд” [1, с. 202] – власна назва предмета в широкому розумінні; “Не мир, а тільки перемирря” – онімізована структура, що складалася з апелятивів: “Це була явна заява, що інструкція не мир, а тільки перемирря” [2, с. 41]; реконструйований – “Кадетський міх на український горен” – “А другим позитивним моментом її було те, що вона була міхом на наш горен, що вона дмухала в вогонь національної свідомости, не давала йому притихнути, розпікала до білого національну волю” [2, с. 49]. Реконструйованих бібліонімів у праці значно більше, ніж неконструйованих, що залежить як від його семантики, так і від функції.

Вербальні бібліоніми виконують як інтертекстуальну, так і внутрішньотекстову функції. За будь-якої структури матеріальна однорідність бібліоніма виявляється через співвідношення його зі змістом тексту й пояснюється ним, наприклад: “Старий Деспот і Товарні Джентельмени” – “Старий російський півдикун вмів тільки хапати й грабувати, він також мусів устряти в цю боротьбу європейських товарних джентельменів” [1, с. 20]; Кривавий аргумент за “найсвятіші інтереси” - “І ціла згряя чорних переможців з клетотом закрутилась над Україною в ім'я цих “найсвятіших інтересів” визиску й поневолення” [1, с. 327] і “А як конкретним доказом і аргументом за ці інтереси явилася кривава подія з полком імени Б. Хмельницького” [1, с. 327]. І хоча бібліоніми розташовані в одній із частин тексту, вони пов'язані з “цілісним текстом”, про що констатує дослідниця Т. Єщенко. До такого ж висновку привів і результат нашого дослідження.

На творення бібліоніма впливають нелінгвістичні чинники: ситуація, обставини; інтелектуальні можливості, вони сприяють, змушують давати певну назву заголовкові, він же – назва характеристична; у ньому відбивається позитивна чи негативна контамінація. У бібліонімах праці “Відродження нації” відчутним, певною мірою, суб'єктивним є ідеологічний компонент, який з'явився під абсолютним впливом суспільно-політичних чинників. На думку вченого-лінгвіста В. Чабаненка, суспільно-політична реальність, суспільно-політичне чуття мовного колективу визначають добір експресивного ідеолексикону, характерного для тієї чи іншої епохи [16, с. 58]. Досліджувані нами заголовки актуалізуються у своїй структурі передусім з такою категорією, як події-дії, а тому й експресивність їх своєрідна, вона є емоційно-оцінною й цілеспрямованою, а її реалізатори-мовні засоби мають потужну емоційну силу, з яких найпотужнішими є тропи.

Номінатор використовує оксиморон. Заголовки-оксиморони відзначаються несподіваним поєднанням семантично-протилежних лексем: “Зрадницький патріотизм” [2, с. 133]. “Теплий лід” [2, с. 185]. “Страшний сприятливий момент” [2, с. 433]. “Своє слово з чужим змістом” [2, с. 153], “Сласна лють аграрних паразитів” [3, с. 47], “Прапор соціальної дружби з катом українського народу” [3, с. 448]. Патріотизм аж ніяк не може бути зрадницьким, хоча номінатор заголовка, пов'язуючи його із змістом тексту, кваліфікує патріотизм буржуазії саме так: “Їхній патріотизм є зрадницький, руйнуючий наше національне відродження, класово-егоїстичний, жорстокий і злочинний патріотизм” [2, с. 134]. Лід не може бути теплим: “Життя само довело нам, що в класовому громадянстві рівної волі для всіх громадян не може бути, це є утопія, це — теплий лід, це все одно, що революційний опортунізм” [2, с. 185]. Як можна уявити собі поєднання прикметників “страшний” і “сприятливий”? Автор подає їх у функції неоднорідних означень, що і підсилює емоційний відтінок заголовка. Це, приміром, так, як у словосполученні “страшно красивий”. З такою ж протилежною емоційною наснаженістю вживаються пари “прикметник та іменник “сласна лють”, іменник та іменник: дружба з “катом” та ін. Як мовний засіб наснаженості, хоча й поодинокі, В. Винниченко використовує антоніми-іменники, наприклад: “гарцювання – голосіння”, “покірність – бунт”. Емоційний відтінок такого заголовка може підсилюватись модальним відтінком питальності: “Покірність чи бунт?” [1, с. 190], “Буржуазна чи соціалістична?” [2, с. 16], “Руська чи не руська?” [1, с. 126]. У цілому ж індивідуальні пари протилежні за значенням забезпечили авторові контрастну характеристику дій-подій, образів, які не тільки протиставляються, але й складаються, доповнюючи один одного.

Послугується автор досліджуваної праці й грою слів як семантико-стилістичним явищем. Вона відбувається за допомогою вживання наявних у мові іменників та його форм, для чого використовуються звукові, лексичні або граматичні форми слів. Йде обігравання близькозвучних мовних одиниць для того, щоб привернути увагу читача до значення слів через осмислення їхньої семантичної фоно- та морфоструктури. Гру слів як структурний прийом автор використовує рідко, що пояснюється функціональним стилем досліджуваної праці. Для цього йде переоформлення слова за зразком іншого: “Соціалісти-справедливисти” [2, с. 261], “П'ятаковщина служить отаманщині” [3, с. 189], тож і за структурою цей тип є “одинаком”. На нашу думку, добираючи прийом застосування виражальних засобів, В. Винниченко все ж таки дбав про те, щоб використати у вербально-тематичному бібліонімі римування, а досягав цього передусім грою слів: наданням слову іншої назви або порівнянням явищ. Реалізація відсувається словотворчим засобом. Ним же й привертається увага до змісту назви наявної реалії. Іменник “справедливисти” вжито замість звичної прикладки демократи або

революціонери. Звичайно, тут використовується іменник “справедливисти” в переносому значенні. Винниченко пише: “Грунтом, як і скрізь, у більшості випадків є особистий, матеріальний інтерес” [2, с. 180]. “Мозговізмом” названо політику більшовизму в національному питанні. І знову елементи іронії про найсерйозніше питання, про що пише: “Але це все, як і все те. Що й раніше говорилося великими й малими руськими більшовиками, було тільки тактикою, а найбільше — сухим, інтелектуальним прінципом” [2, с. 263]. “П’ятаковщиною” названо націоналістичну течію російських комуністів [3, с. 189], яких автор праці “Відродження нації” звинувачує в тяжкому ряді “зайвої боротьби й страждань на Україні” [В. III, с. 195].

Правочинно віднести до описаного прийому й каламбур. У праці його використано поруч із суспільно-політичною лексикою: “Загально-партійна руська платформа: автономія в лапках або “не було, немає і не дати, щоб було” [1, с. 108]. Йшлося про те, “що український народ при культурно-національній автономії” так само, як і досі, не мав би ніякісінького голосу в порядкуванні своїм господарством, що так само його можна було обдирати, як і раніше” [1, с. 110]. “Радіотелеграфічна полеміка” [3, с. 205]. Йдеться про три ноти міністра закордонних справ В. Чеховського, надісланих Раді Народних Комісарів з запитом, “з яких причин російське світське військо робить наступ на територію Української Народної Республіки” [3, с. 205] Ноти надіслані у вигляді радіотелеграм. Таким же чином й було отримано відповідь від Н. Комісара Чичеріна” [3, с. 206-210]. Прагнучи мирно вирішити всякі конфлікти, Директорія пропонує Уряду Російської Республіки протягом 48 годин дати відповідь на 3-и питання. Суть відповіді була одна й та ж [3, с. 212–221]. Грізний ультиматум “підпорядкованих” до “непідпорядкованих”. Постанова VI конгресу с. д-ої партії була дуже грізна: “Рішуче, категорично, грізно, ультимативно” пропонувалося військовій владі “підпорядковуватися владі політичній” [3, с. 241]. “Свято поєднання й “Мертворожденний” [3, с. 242]. Урочисте поєднання наддністрянців і наддніпрянців, Західної Української Республіки (Галичини) й Східної Української Народної Республіки (Великої України) [Там само]. Мертворожденним названо Конгрес. Так назвав його “Червоний Прапор” українських незалежників [3, с. 244].

Неминучий результат роботи непідпорядкованих нікчем [В. III, 2 с. 44]. Непідпорядкованими нікчемами названо отаманів, а необхідним неминучим “нормальним” результатом усієї їхньої дальності — очищення Києва й “тікання знов у Вінницю” [В. III, с. 247].

В. Винниченко прагне назвати тексти образно й неповторно, для чого користується засобом антропоморфізації, наділяючи неживі предмети якостями живих істот і, навпаки, наділення живих осіб переосмисленими якостями неживої природи: “Гуртування чорних сил” [2, с. 14]: “чорними силами” названо реакцію всіх відтінків, яка почала гуртуватися, єднатися”,

“виповзати з своїх темних закутків, почуваючи, що настає їхній час” [2, с. 14]. Чорний колір є символом злих сил; “Стара мацапура в обороні законності” [2, с. 37]: “Старою мацапурою” названо “знаменитий кадетський утвір, дитя ображеної, злісної, мстливої душі руського буржуа, а та Тимчасова Інструкція дійсно була явищем тимчасовим” [2, с. 37]; лайливий іменник “мацапура” у словнику зафіксовано зі значенням “неохайна або незграбна людина [11, II, с. 592]; посилюється пейоративність лайливого слова ще й одним із значень прикметника “стара”; “Дійсне обличчя товарних джентельменів” [11, с. 24]: товар — все те, що становить предмет торгівлі [11, III, с. 539]; товарний – те, що стосується товару; “товарними джентельменами” названо генерала Корнілова та позбавлені свого панування елементи, які “довідалися про ганебне фіаско їхніх подій в особі Корнілова” [2, с. 25]; “Гойдалка революції” [2, с. 26]: за однією з ознак іменника гойдалка (рухатися за напрямом “уперед-назад”) і названо текст; “Революція відбувалась в одному напрямі, і нарешті, через корніловську авантюру гойдалка революції гойднулася у другий бік” [2, с. 26]. Іменник гойдалка в прямому вживанні означає “споруду, на якій гойдаються діти і молодь” [11, I, с. 622]; “Остання “законність” гнилих можновладців”: іменник “законність” і прикметник “гнилих” ужито в переносному значенні: порочний у якомусь відношенні, зіпсутий, не здоровий [11, I, с. 613], — так назвав В. Винниченко урядовців петроградської влади: “Але така послідовність здалася гнилій петроградській владі до того страшною, що вона рішила виступити з українством до рішучої боротьби” [2, с. 158]. Їх же названо “законниками” в лапках, за намагання “провести справу “законно” принести до суду Генеральний Секретаріат за “сепаратизм” [2, с. 158]; “Законники тікали від “беззаконного але “могучого вибуху робітничої революції” [2, с. 60]; “Підібрання петроградського сміття” [В. II, с. 117]: петроградським сміттям названо “черепки розбитих більшовиками буржуазних органів і апаратів”; і далі: “Більшість наших урядових і адміністративних органів були засажені цим викинутим більшовиками сміттям [2, с. 60]; “Туга за союзницьким ошийником” [2, с. 118]: В. Винниченко з приводу тих обставин, ситуації, яка склалася, пише: “І люб'язно вигинаючись перед ними, заглядали їм в очі й жагуче чекали, коли вони повісять за ший ошийник і поведуть на ланцюжку за собою, як своїх... “союзників”, як “признану українську державу” [2, с. 18]. Займенником “вони” В. Винниченко називає представників “світових убивць і грабіжників”, представників “товарних джентельменів”, які, за словами автора, “були у нас тільки через те, що більшовики вишпурнули їх од себе” [2, с. 119].

Найбільш активним семантико-синтаксичним засобом у біблійних метафори, різні за лексичним, морфологічним і синтаксичним складом: “Урядовий пиріг” [3, с. 36] – так названо склад уряду: це голова ради міністрів та його міністри; “Генеральним з'їздом грабіжників” названо з'їзд

представників промисловості, торгу, фінансів та сільського господарства, – так він називався офіційно, а фактично це був з'їзд буржуазії, яка “допалась знов до влади” [3, с. 44]; її діяльність в книзі “Відродження нації” схарактеризовано цілим рядом прикметників з негативною семантикою: “І що ж то за страшна, дика, безоглядно й цинічно-грабіжницька діяльність почалась. Це була просто вакханалія клясоої помсти, здирства, насильств і отвертого грабіжу” [3, с. 47]; “Сласна лють аграрних паразитів” [3, с. 47]. “Аграрними паразитами” названо поміщицтво, озброєне німецьким генералом, яке “скажено кинулось до помсти над селянством”, за розтоптання усіх законів, усіх здобутків в аграрній сфері: “Кожне село, кожна селянська хата були обкладені страшеними контрибуціями, розмір яких вирішався самими поміщиками. І тут лють “паразитів” розперезалася янайширше [Там само]. За їх “карні відділи”, за полювання на людей для забави з собаками”, за інші види катувань, за “карні сотні”, від яких “село вкривалося трупами, каліками й пожежами” [3, с. 49]; “Підготовча любов протофісовців” [3, 66]: протофіс – союз представників промислу, торгу, фінансів, сільського господарства; “Перші трудні кроки” [3, с. 87]: йдеться про перші заходи щодо сприятливих моментів “для можливості повторення повстання”, “надати справі організований характер, провести ретельну підготовчу працю, зібравши всі сили, розробити план, розподілити сили. Але якраз підготовча робота за тих лютополіцейських умов і була найважчою частиною всього завдання” [3, с. 88]; “Святу патріотичну петлю накинено [3, с. 103]: мовилося про скасування української державності; “Удар у серце гетьманщини”: грамота Гетьмана про “федерацію” з'явилася 15 листопада. “Але 15-го ж відозвою Директорії вона була скасована, як і сама вся Гетьманщина”. Це був їй у саме серце удар, від якого вона й загинула [3, с. 114]; “Пожежа революції”: революція обняла всю Україну. “Вогні повстання вибухали один за одним то тут, то там, зливаючись у широке суцільне море революційної пожежі, захоплюючи великі міста, містечка, села” [3, с. 130]; “Хуторянка знов боїться пролетаріата” [3, с. 38]. Хуторянкою названо дрібну буржуазію [3, с. 38] за її позицію щодо формування представництва в органах влади; “По укочених стежках”: йдеться про те, що організація “трудоих рад” зтягалася, закон про них не видавався. “І через те міщанська психіка охоче йшла по старих, укочених стежках: поки буде закон про ради, треба ж якоїсь влади на місцях, і... відновлялись старі, антиукраїнські думи, право-есеровські земства з їхніми демократичними безконечними балаканинами...” [2, с. 143]; “Найбільш шкочлива небезпека” [3, с. 158]: її схарактеризовано як “обурюючу й найбільш шкочливу”; це загроза, що йшла із півночі з Росії, з соціалістичної Республіки” [3, с. 158]. В. Винниченко пише, що замість допомоги, Д. Мануїльський “почав займати з боку Гомеля українську територію” [2, 1 с. 59]; “на Катеринославщині виринув старий совітський Уряд Пятакова” [3, 1 с. 59] та його провокації [3, с. 160]; “Національні герої” в ванні

славословія” [3, с. 162]: директорія святкувала перемогу: “Тижнів два уряджувались обіди, вечері, банкети; говорилося масу самохвальних промов, компліментів і собі, і своїм сусідам; випускалось у повітря масу “революційних слів”, погроз, обіщень. “Національні герої” як у теплій ванні ніжились і жмурились від усього цього” [2, с. 167], бо справжніми героями були інші; “Приглушення революції” й кінець Директорії”: “Основна помилка була в тому, що ми, одкинувши чисто радянську систему революційної влади, зупинили свою революцію на півдорозі, одкинули трудові ради і т.ін.” [3, 1 с. 84].

Рідко ціле В. Винниченко подає через назву його частини. Це такий тром, що народжується на ґрунті суміжності значень: “Україна присягається на вірність своїй вищій владі [1, с. 227]. А ось як автор пояснює, що під власною назвою Україна мав на увазі: “Все, що було хоч трохи національно свідомого на українській землі все від старого до малого в екстазі підвело руки до гори й присягав на вірність своїй вищій інституції. Вся свідома й напівсвідома Україна за тих днів, як військовий з’їзд, стала на коліна й молитовно, в захваті визволення, в запалі смілости, в високій піднесеній готовності до боротьби, до творчості заспівала “Ще не вмерла Україна, і слава, і воля” [1, с. 228]. “Настрій старого Київа” [1, с. 205]. Силу позитивної емоційно-експресивної оціночності збільшує ще один такий же вид тропа, яким починається вступна частина тексту: “А старий Київ кипів, гомонів, хвилювався” [1, с. 205]. “Газетні люди” [3, с. 92], — так названо учасників засідання, що відбувалося в редакції “Нова Рада”.

Поодиноке вживання згорнених номінативних структур, утворених на ґрунті суміжності назв, пояснюється особливістю стилю досліджуваної праці та писемною формою мови: як відомо, явище метонімії “зручне для використання в усному мовленні” [9, с. 336].

Активними в бібліонімах є фразеологічні одиниці, що вживаються як бібліонім або їх складова частина, але не однорідними, що виявляється в іншому походженні, семантиці й у структурі, однак кожній з них властива “єдність змісту й форми”. У досліджуваних бібліонімах вони вживаються як без змін, так і зі змінами в семантичній структурі. Ті й інші наділені яскраво вираженим оцінним характером: підсилюють, інтенсифікують як позитивний, так і негативний показник ознаки. Виявити емоційно-експресивні потенції фразеологічних одиниць дає можливість текст, який номіновано цим бібліонімом: “Не з доброї волі” [1, с. 273] — йдеться про те, що Тимчасовий уряд, замість боротьби, вибрав шлях порозуміння з Центральною Радою; з цього приводу В. Винниченко пише: “Але ще не з доброї волі своєї Руський Уряд прийшов до цього, що це був результат сили й тактики українства, що Уряд з великою охотою й не пішов би на таке нерозуміння, про що свідчить характер, зміст і цілі переговорів уряду з Центральною Радою” [1, с. 274]; звичайно, фразеологічна одиниця містить негативну оцінку: вчинок суб’єкта нещирий і вимушений; “Своя лінія” до кінця” [2, с. 164]: як завжди, іменник

“лінія” вживається з дієсловом брати, гнути, перегинати, держати, проводити, стати [15, I, с. 441]: займенник “своя”— з іменниками воля, кістка, рука та з прикметником “пряма” [15, II, с. 759]; до словосполучення “своя лінія” додається іменник з прийменником, що означає часовий простір дії “своєї лінії”; у заголовку йдеться про те, що Центральна Рада на “Всеукраїнському З’їзді рад робітничих, селянських і солдатських депутатів” одержала цілковиту підтримку політики, яку вона проводила. У цьому випадку дано позитивну оцінку ситуації і діям, які відбувалися. Зазвичай, фразеологічна одиниця “своя лінія” могла вживатися і з негативним емоційним забарвленням. “Рукавичку кинено” [В. I, с. 187]: у лексикографічних працях зміст витлумачується так: “Вступити в боротьбу з ким- чим-небудь; викликати когось на поєдинок [15, I, с. 370]; у фразеологічній одиниці реконструйовано тільки дієслівну форму, а зміст залишено, як і його негативно-оцінну експресивну виразність; у праці йдеться про негативну відповідь Тимчасового Уряду Центральній Українській Раді, а точніше, сумнів щодо того, чи можна її вважати “правосильною в змислі признання за нею висловлювати волю всього населення тих місцевостей, які Центральна Рада бажає включити в територію будучої України”, “не може признати її виразницею правдивої волі всього українського народу” [2, с. 187–190]. «Цією відповіддю, – пише В. Винниченко, – українству було зроблено виклик, кинено рукавичку» [2, с. 190]; “Лінію намічено” [1, с. 193]: фразеологічна одиниця вживається зі значенням “складено план дій”; йдеться про закладення фундаменту “автономного ладу на Україні”, “видати до українського народу Універсал” і т. ін. [1, с. 193–195]. У фразеологічній одиниці змінюється лише дієслівна форма, семантика залишається тією, яка зафіксована словниками; емоційно-оцінне значення фразеологічної одиниці — позитивне; “Народ творить з нічого” [1, с. 257]: фразеологічна одиниця поширюється іменником “народ”; Функція і зміст пояснюється змістом тексту; В. Винниченко згадує: “Во-істину, ми за тих часів були богами, які бралися з нічого творити цілий новий світ”. І далі: “Але все те робилося з такою вірою. Дійсно з нічого. Ми не мали навіть помешкання для себе. Центральна Рада, вища влада всієї української нації, містилася в двох-трьох кімнатах педагогічного Музею” [1, с. 258]. Фразеологічна одиниця реконструюється за рахунок зміни суб’єкта, який виконує дію; якісно-цінна ознака, крім тих, що присутні в ній де суб’єктом виступають боги, не змінилася і залишилася позитивною, хоча в іншому контексті могла б бути й негативною; “Німецька опіка не заради прекрасних очей” [2, с. 210]: фразеологічна одиниця побутово-розмовного стилю; йдеться про те, що “німці цілковито стали на бік українців, визнавши тільки їх правомочним представництвом від української держави...”, “так вважати було корисно й потрібно” [2, с. 210–211]; уживання цієї мовної одиниці надало заголовку фамільярності; якісно-оцінне значення негативне. “Ні паничам, ні парубкам” [2, с. 308]: реконструкція фразеологічної одиниці

“ні вам, ні нам” відбулася за рахунок називання суб'єктів, котрі виконують дію, яка у фразеологічній одиниці не називається (хоча й вони не є реальними виконавцями); йдеться в тексті про стосунки аграрної, промислової буржуазії, міського й сільського пролетаріату, заможного селянства, української демократії й Центральної Ради; якісно-оцінне значення нейтральне, однак відчувається відтінок фамільярності. З таким же емоційно-оцінним значенням уживається в заголовку фразеологічна одиниця “І ні туди і ні сюди”; підсилює цей відтінок особове ім'я Микита, вжите у формі кличного відмінка у функції звертання: “І ні туди, Микито, ні сюди, Микито”, – так В. Винниченком оцінюється одна з політичних ситуацій про те, що “владу передати не було кому” [2, с. 312]; емоційно-оцінне значення досягається як семантикою фразеологічної одиниці, так і морфологічною формою імені Микита, його синтаксичною функцією і, безперечно, його повтором; “Великодушний лицар” [2, 290]: фразеологічна одиниця вживається нереконструйованою; не змінюються не форми слів, що входять до бібліоніма, не їхній порядок розташування, але позитивна оцінка суб'єкта зникає в заголовку, і він набуває саркастичного значення; великодушним лицарем названо німецький імперіалізм. Центральна Рада, як пише В. Винниченко, звернулася “до німецького народу” за допомогою: “Німецький народ, а іншими словами, німецький імперіалізм, дуже був зворушений і розжалоблений словами хуторянків. Закрутивши вуса догори і клацнувши тяжкими гарматами він у пориві шляхетних лицарських почувань одважно кинувся на північного ворога хуторянки” [2, с. 293]; “Наука історії” [2, с. 326]: з двох періодів доби українського відродження часів революції “можна виразно бачити, яка то є помилка, вважати національне питання поза сферою питань соціальних” [2, с. 327]: образ в цілому в заголовку набуває узагальнення, а мовна одиниця – позитивного емоційно-оцінного значення “прикро, але повчально”; “От тепер, коли руки розв'язано” [2, с. 810]: фразеологічна одиниця “розв'язати руки” вживається в значенні “давати можливість діяти” [15, II, с. 746]; саме з таким значенням і введено його до заголовка: “Тепер, нарешті, ми могли творити життя по нашому образу і подобию, і тільки по нашому. Тепер ми мали всі засоби для того” [2, с. 81]; Трансформовано лише інфінітив, замість якого вживається дієслівна форма на -но; заголовок наділено емоційно-оцінним відтінком фамільярності; “Хоч навздогін пацнути копитом” [3, с. 261]: пацнути, пацати, розмовне – ударити, бити долонею (звичайно, не дуже) або торкатися чи хапати руками [12, VI, с. 102]; з іншою семантикою вжито її в тексті: “Це французікам було добре відомо. Але таке вже “благородство” цих людей, що вони спішили пацнуть копитом навздогін “вигнать”, помститись над тим, хто був ворогом імперіалізму й паразитів” [2, с. 262]; емоційно-оцінне значення негативне, з відтінком згрублості; узята мовна одиниця зі скарбниці образного слова, створеного українським народом. “Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте” [3, с. 171]: взято з тієї ж

самої скарбниці з дещо сильнішою емоційно-оцінною характеристикою, з наснаженішим відтінком згрублості й гостроти в порівнянні із заголовком; “Хоч навздогін пацнути копитом”: про що свідчить описана ситуація: “І ліи очі, й вилазили на лоба від сорому, від безсилового гніву й ненависти. Оббивали й німецькі й гетьманські пороги, обнімались з жулками, злодіями, посміхались гутнікам і лицогубам, хитрували з хитрими пройдисвітами. Обливались вогнем сорому й трусились від огиди, а мусили їсти” [3, с. 174]; йдеться про те, що “українська демократія дорого платила за бажання створити свою державу “як у людей”. За німецьку поміч і за зраду своїх трудових мас. Повним келихом тепер глитала бруд, образи. Пониження й глум тих, яких сама закликала, яких так любо приймала з Росії, чий лад так криваво обстоювала на Україні проти соціалістичної революції” [3, с. 174].

Досліджувана праця є певною мірою підсумкова, написана, на думку В. Лозицького [9, с. 538], “по гарячих слідах подій”. Тож, статус твору не міг не відбитися на бібліонімах, творцем яких і був Володимир Кирилович. Вони в нього від букви до букви зв'язані з його текстами, грають в одну ноту. Їх мовне багатство утворює промовисті узагальнення, пробуджує в читача роботу думки. Таким є і бібліонім “Відродження нації” – цього очікував автор, цього хотів і сам народ: обидва іменники містять надзвичайно високий емоційно-оцінний потенціал, хоча жоден не має емоційного засобу, крім семантики. І таких бібліонімів у В. Винниченка багато (“Цинічно-нахабний акт”, “Продаж України на два боки”, “Кулуарно-нефтяні “патріоти вожді”, “Атлантський пес між Сходом і Заходом Європи” та ін.). Образність охоплює значну частину бібліонімів. Їхніми ключовими елементами є метафоризовані одиниці, фразеологізми, оксиморони, каламбури і просто гра слів. Від такого мовного багатства бібліоніми виразні, стислі, змістовні, уліплюють в самісіньке око. За своєю структурою — це вільні і зв'язані словосполучення, майже суціль складні; окремі односкладні й двоскладні речення, поодинокі обірвані структури, й, незважаючи на жанр, часто інтригуючі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Відродження нації. – К.: Політвидав. України, 1990. – Ч. I. – 348 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. – К.: Політвидав. України, 1990. – Ч. II. – 328 с.
3. Винниченко В. Відродження нації. – К.: Політвидав. України, 1990. – Ч. III. – 542 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981. – 25 с.
5. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту. - К.: Академія, 2009. – 264 с.
6. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе // Филологические науки. – 1986. – №4. – С. 34–39.
7. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры, типологии // Проблемы структурной лингвистики. - М., 1984. – С. 85–96.

8. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: Навч. Посібник. – Вінниця, 2004. – 272 с.
9. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Підручник / За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
10. Медведєв С.П. Українська фразеологія. – Харків: Вища шк., 1977. – 230 с.
11. Лозицький В. Післямова до репринтного видання: У В. Винниченка. Відродження нації. – К.: Політвидав України, 1990. – 542 с.
12. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 1998.
13. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. VI. – 832 с.
14. Убийко В.И. К методике семантического исследования метафоры // Системные отношения в лексике и методы их изучения. – Уфа: Башкирский госуниверситет, 1977. – 159 с.
15. Універсальний словник: Енциклопедія. – К.: Ірина, 1999. – 1551 с.
16. Фасмер М. Етимологический словарь русского языка. – В четырёх томах. – М.: Прогресс, 1987.
17. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К.: Вища шк., 1984. – 167 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шевцова Валентина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.

Наукові інтереси: проблеми літературної та регіональної ономастики.

ІНШОМОВНІ СЛОВА В ЛИСТУВАННІ В. ВИННИЧЕНКА: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дмитро ШУЛЬГА (Кіровоград)

У статті розглянуто особливості використання запозичених лексичних одиниць як стилістично значущих елементів в опублікованому листуванні В. Винниченка, проаналізовано іношомовні слова як конструктивний елемент стилістичних прийомів і фігур, що організують стилістично забарвлене висловлювання з відповідним експресивно-емоційним завданням.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз, іношомовні слова, стилістичні фігури, епістолярій.

Regularities of usage of borrowed lexical units as stylistic elements in V. Vynnychenko's epistolary are under consideration in this article, foreign words as constructive elements of stylistic devices and figures of speech, which organize stylistically nuanced utterance with correspondent expressive and emotional goal are under analysis.

Key words: lingvostylistic analysis, foreign words, stylistic figures, epistolary.

Листування є об'єктом дослідження різних гуманітарних наук: історії, лінгвістики, культурології, народознавства, педагогіки, психології тощо. Епістолярій як одна з форм мовного спілкування людей у різноманітних сферах життя становить значний інтерес для сучасної стилістики, оскільки лист є живим і різнобічним відтворенням динамічних процесів, які відбувались у сферах матеріальної та духовної культури українського народу. На думку К.В. Ленець та М.М. Пилинського, листування є